

گذری کوتاه بر وضع کتابخانه‌های مدارس در سی سال تلاش

■ منوچهر علی پور^۱

مسئول امور کتابخانه‌های وزارت آموزش و پرورش

۱. تهیه فهرست کتاب‌های کودکان و نوجوانان با شکل‌گیری واحد ادبیات و کتابخانه امور تربیتی در وزارت آموزش و پرورش، متولیان امور با تشکیل کارگروهی از کتاب‌شناسان حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان به شناسایی و بررسی کتاب‌های مناسب دانش‌آموزی و کتابخانه‌های آموزشگاهی همت گماشتند که تا سال ۱۳۶۸ سه شماره از این فهرست به صورت کتاب با عنوان فهرست کتاب‌های مناسب کودکان و نوجوانان چاپ شده و در اختیار کتابخانه‌های مدارس و مسئولان واحد کتاب استان‌ها و مناطق قرار گرفت تا در خرید کتاب برای کتابخانه‌های مدارس از این فهرست استفاده کنند. اما به دلایل نامعلومی چندسالی این فهرست منتشر نشد تا در سال ۱۳۷۸ شماره جدید آن با عنوان کتاب‌نامه شماره ۴ (فهرست توصیفی کتاب‌های مناسب مدارس) با تعداد عناوین بیشتر توسط کارگروه تخصصی کارشناسی کتاب وزارت آموزش و پرورش تهیه و تدوین شد که تا شماره هشتم آن در قالب کتاب و از شماره هشتم تا یازدهم در قالب لوح فشرده تا سال ۱۳۸۴ ادامه یافت. از سال ۱۳۸۵ تاکنون نیز وب‌سایت «کتابخانه آموزشگاهی»^۲ ایجاد شد که یکی از موضوعات آن پرداختن به کتاب‌ناماست و در بخش‌های دیگر

کتابخانه‌های آموزشگاهی، به‌عنوان مراکز آموزش و اسناد در مدارس، دارای اهمیت فراوانی هستند. اگرچه در زمان تشکیل نگاه زیربنایی به این کتابخانه‌ها، صورت پذیرفت، به همین دلیل این کتابخانه‌ها نتوانستند نقش تأثیرگذار خود را در مراکز آموزشی ایفا کنند. اما اگر به کتابخانه‌های آموزشگاهی در عصر اطلاعات و ارتباطات و در روزگاری که همگان به «سواد اطلاعاتی» توجه ویژه دارند، نگاه علمی‌تری صورت پذیرد، در رشد علمی فراگیران دانش و دانش‌آموزان بسیار سودمند خواهد بود.

پیشینه پیدایش کتابخانه‌های آموزشگاهی به زمان‌های بسیار دور بازمی‌گردد. کتابخانه «مدرسه صابونی» در نیشابور، کتابخانه «مدرسه سعیدیه» در نیشابور، کتابخانه «مدرسه خاتونیه مرو» در دوران گذشته، همچنین کتابخانه‌های دیگری در عصر قاجار همانند کتابخانه «مدرسه صدر تهران»، کتابخانه «مدرسه ایلچی اصفهان» و کتابخانه «مدرسه مروی» همگی اهمیت کتابخانه‌های آموزشگاهی را نشان می‌دهد.

کتابخانه آموزشگاهی پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی سمت‌وسوی دیگری گرفت. با تشکیل معاونت پرورشی (امور تربیتی) در وزارت آموزش و پرورش که با همت والای شهیدان بزرگ عرصه تعلیم و تربیت - رجایی و باهنر - شکل گرفت، واحدی با عنوان «واحد ادبیات و کتابخانه‌ها» در اداره کل امور فرهنگی و هنری معاونت پرورشی ایجاد شد که هدف آن ایجاد، توسعه و استانداردسازی کتابخانه‌های آموزشگاهی و همچنین شناسایی و هدایت دانش‌آموزان اهل قلم، شاعر، نویسنده و کتابخوان بود.

برای توسعه فرهنگ کتابخوانی و ایجاد کتابخانه‌های آموزشگاهی غیر از اجرای طرح‌ها و برنامه‌هایی نظیر طرح انس با کتاب، مسابقات کتابخوانی، مسابقه مطالعه و تحقیق، جشنواره پژوهشگران جوان، برگزاری کتاب سال دانش‌آموزی و ... کارهای مهم‌تر و ماندگارتری در این ۳۰ سال انجام شده است که به مهم‌ترین آنها اشاره کوتاهی می‌شود.

آن کتاب‌شناسی‌های موضوعی نظیر «کتاب‌شناسی سی‌امین سال انقلاب اسلامی»، «کتاب‌شناسی عاشورا» و «مقالات حوزه علوم کتابداری» و اخبار حوزه کتابداری قرار گرفته که هر روز شاهد کامل تر شدن وبسایت هستیم.

۲. کتابخانه کلاسی

از سال ۱۳۷۸ به‌منظور تقویت کتابخانه‌های آموزشگاهی و گرایش بیشتر دانش‌آموزان دوره ابتدایی به کتاب و کتابخوانی، همچنین کمک‌گرفتن از معلمان و دانش‌آموزان برای گسترش فرهنگ کتابخوانی، اجرای طرح «کتابخانه کلاسی» در مدارس سرلوحه کار قرار گرفت و تا سال ۱۳۸۱ حدود ۸۵ هزار باب کتابخانه کلاسی دایر شد که این طرح بسیار ارزشمند و سازنده بود، اما با حذف معاونت پرورشی این طرح از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ تقریباً مسکوت ماند تا اینکه از سال ۱۳۸۷ به‌مناسبت سی‌امین سال پیروزی انقلاب اسلامی با اختصاص اعتباری بالغ بر یک میلیارد و دویست میلیون تومان قرار شد که در ۱۴ هزار کلاس اجرا شود که هم اکنون در حال اجراست و بخش عظیمی از این اعتبار برای اجرایی کردن طرح به استان‌ها تخصیص یافته است. در ضمن برای آگاهی بیشتر از این طرح می‌توان شیوه‌نامه اجرایی آن را در وبسایت کتابخانه آموزشگاهی مشاهده کرد.

بیش از هفت‌هزار عنوان کتاب مناسب مدارس پس از بررسی کارشناسان کتاب وزارت آموزش و پرورش و کتاب‌شناسان قرار دارد.

۳. برگزاری نمایشگاه‌های کتاب در مدارس

به‌منظور تقویت کتابخانه‌های آموزشگاهی و آشنایی بیشتر معلمان و دانش‌آموزان با تازه‌های کتاب از سال ۱۳۷۴ طرح اجرای نمایشگاه‌های کتاب در مدارس به‌طور متمرکز اجرا شد. این طرح در سال‌های نخست با عنوان «۷۵۰ نمایشگاه در ۷۵۰ منطقه کشور»، «۱۰۰۰ نمایشگاه کتاب در ۱۰۰۰ مدرسه» و «۳۰۰۰ نمایشگاه کتاب در ۳۰۰ مدرسه» از سوی انتشارات مدرسه و با مشارکت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و ناشران کشور در سطح مدارس کشور به‌اجرا درآمد و پس از آن مسئولیت اجرایی این نمایشگاه را مؤسسه فرهنگی منادی تربیت با عنوان‌های «۵۰۰۰ نمایشگاه کتاب در ۵۰۰۰ مدرسه»، «۱۰۰۰۰ نمایشگاه کتاب در ۱۰۰۰۰ مدرسه» و «۲۵ هزار نمایشگاه کتاب در ۲۵ هزار مدرسه» دنبال کرد که در سال جاری به‌مناسبت سی‌امین سال پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و با مشارکت و همکاری معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و ناشران کشور در سی‌هزار مدرسه در حال اجراست که در این سی‌هزار نمایشگاه کتاب

۴. طرح تجهیز کتابخانه‌های آموزشگاهی

از سال ۱۳۸۰ توافق‌نامه‌ای بین معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت آموزش و پرورش به‌منظور تجهیز کتابخانه‌های مدارس، به‌ویژه مدارس روستایی، مدارس محروم و کتابخانه‌های کلاسی، منعقد شد. این توافق‌نامه هر ساله ادامه یافت تا اینکه در سال ۱۳۸۵ توافق‌نامه‌ای به‌ارزش پنجاه میلیارد ریال منعقد شد تا تجهیز کتابخانه‌های مدارس بهتر انجام پذیرد. در سال ۱۳۸۷ این توافق‌نامه به‌ارزش پنجاه میلیارد به‌امضای وزیر آموزش و پرورش و وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی رسید تا در سطح استان‌ها نمایشگاه کتاب «یار مهربان» با مشارکت استانداری‌ها، شهرداری‌ها و ادارات کل فرهنگ و ارشاد اسلامی و آموزش و پرورش صورت پذیرد و مدارس کتاب‌های موردنیاز کتابخانه‌ها را با توجه به اصل «نیازسنجی» خودشان انتخاب و تهیه کنند که هم اکنون این طرح در برخی از استان‌ها در حال اجراست.

به منظور تقویت کتابخانه‌های آموزشی و آشنایی بیشتر معلمان و دانش‌آموزان با تازه‌های کتاب از سال ۱۳۷۴ طرح اجرای نمایشگاه‌های کتاب در مدارس به طور متمرکز اجرا شد

در جدول شماره ۱ وضع موجود کتابخانه‌های مدارس و وضع مطلوب نشان داده شده است، تا مشخص شود که برای رسیدن به وضع مطلوب چقدر فاصله داریم. همچنین جدول شماره ۲ وضع کتابداران مدارس کشور را نشان می‌دهد که برای رسیدن به وضع مطلوب فاصله فراوانی داریم.

بر اساس آمار جدول شماره ۲ کمبود کتابدار در کتابخانه‌های مدارس کشور ۱۵۰۵۹ نفر است. جدول شماره ۳ براساس نامه شماره ۶۲۰/۵۱۳۸ مورخ ۸۷/۷/۲۲ دفتر آمار، برنامه‌ریزی و بودجه وضع کتاب، کتابخانه، کتابدار را در مدارس کشور نشان می‌دهد.

به هر روی آنچه مسلم است اینکه نقش و جایگاه کتابخانه‌های آموزشی در روند یاددهی و یادگیری دانش‌آموزان انکارناپذیر است و لازم است به استانداردهای

اما تمام این طرح‌ها و برنامه‌ها انجام پذیرفت تا فرهنگ مکتوب در کشور گسترش یابد و نسل امروز و آینده‌ساز به کتاب و کتابخوانی توجه بیشتری کنند تا در آینده نزدیک شاهد رشد و شکوفایی نوجوانان و جوانان باشیم که این امر در سطح مدارس و مراکز آموزشی جز با داشتن کتابخانه‌های مناسب و استاندارد و کتابداران علاقه‌مند و بانگیزه امکان‌پذیر نخواهد بود.

به هر روی نیم‌نگاهی به وضع کتابخانه‌های مدارس از نظر کمی و کیفی ما را متوجه این مسئله می‌کند، اگرچه در این سه دهه اخیر تلاش فراوانی برای ارتقاء بخشی کتابخانه‌های آموزشی صورت گرفته، تا رسیدن به وضع مطلوب فاصله زیادی هست که باید تلاش گسترده‌تری از سوی دولت خدمتگزار و مردم انجام پذیرد تا بتوان وضع کتابخانه‌های آموزشی را بهبود بخشید.

جدول ۱. وضع موجود و مطلوب کتابخانه‌های مدارس کشور

وضع مطلوب	وضع موجود			
	مدارسی که کتابخانه با اتاق مستقل ندارند	مدارسی که کتابخانه دارند		تعداد مدارس کشور «یک یا چندنوبته»
		در حد قفسه	کتابخانه با اتاق مستقل	
تخصیص اتاق مستقل برای کتابخانه ۹۸۰۷۲ مدرسه	۹۸۰۷۲	۳۵۳۸۰	۲۴۲۱۳	۱۲۲۲۸۵

جدول ۲. وضع کتابداران مدارس کشور

کتابخانه آموزشی به‌عنوان مرکز گردآوری و ساماندهی اطلاعات موظف است کتاب‌ها و دیگر منابع آموزشی مناسب را در حد نیاز برای بهره‌گیری دانش‌آموزان و معلمان و دیگر مراجعه‌کنندگان تهیه کند و در دسترس بگذارد

متوسطه		راهنمایی		ابتدایی	
وضع موجود (نفر)	وضع مطلوب (نفر)	وضع موجود (نفر)	وضع مطلوب (نفر)	وضع موجود (نفر)	وضع مطلوب (نفر)
۶۹۰۲	۲۲۳۸	۵۵۶۹	۱۲۰۲	۶۱۳۰	۱۰۲

جدول ۳. وضع کتاب، کتابخانه، کتابدار در مدارس کشور، به‌استناد نامه شماره ۱۳۸/۵۱۳۸ مورخ ۸۷/۷/۲۲ دفتر آمار، برنامه‌ریزی و بودجه

ردیف	دوره تحصیلی	تعداد کل مدارس دایر یا غیرانتفاعی	تعداد مدارس دارای کتابخانه	درصد مدارس دارای کتابخانه نسبت به کل مدارس	تعداد کل (جلد)	سرنانه کتاب به‌ازای هر دانش‌آموز	تعداد کتابدار	مدارسی که کتابخانه‌هایشان بیش از سه هزار جلد کتاب دارد	تعداد کتابخانه‌های کلاسی در کلاس‌های دوره ابتدایی
۱	ابتدایی	۶۲/۷۰۰	۱۰/۶۸۶	٪۱۷/۰۴	۱۲/۶۵۵/۸۲۱	۲/۲۱	۷۶	۴۵۷	۸۸/۹۵۱
۲	راهنمایی	۳۱/۱۷۲	۱۲/۲۴۶	٪۳۹/۲۸	۱۴/۰۱۰/۷۷۹	۳/۷۴	۱/۵۴۵	۲۲۴۲	-
۳	متوسطه	۲۴/۸۰۴	۱۳/۸۳۱	٪۵۵/۷۶	۳۰/۰۱۲/۰۶۹	۵/۱۵	۱/۷۸۲	۳۹۸۲	-
۴	پیش‌دانشگاهی	۸/۴۹۷	۴/۶۲۳	٪۵۴/۴۰	۱/۹۲۷/۷۰۲	۳/۴۹	-	۸۵۹	-
	جمع کل	۱۲۷/۱۷۳	۴۱/۳۸۶	٪۳۲/۵۴	۴۸/۶۰۶/۳۷۱	۳/۶۴	۴۴۰۳	۷۵۴۰	۸۸/۹۵

طرح‌هایی نظیر «راه‌اندازی کتابخانه‌های مطلوب و متمرکز کتابخانه‌های آموزشی توجه بیشتری شود و جایگاه کتابخانه آموزشی در مدرسه کتابخانه‌مدار بهتر از پیش ترسیم شود. پس اگر بپذیریم «کتابخانه آموزشی به‌عنوان مرکز گردآوری و ساماندهی اطلاعات موظف است کتاب‌ها و دیگر منابع آموزشی مناسب را در حد نیاز برای بهره‌گیری دانش‌آموزان و معلمان و دیگر مراجعه‌کنندگان تهیه کند و در دسترس بگذارد» (نشاط، حری، ۱۳۸۳، ص ۴۰)، بهتر است نخست در عصر حاضر به استانداردسازی کتابخانه‌ها و نیروی انسانی کارآمد (کتابدار متخصص) توجه ویژه داشت تا کتابخانه‌های مدارس نقش علمی و آموزشی خود را بهتر ایفا کنند، زیرا براساس بیانیه ایفلا «کتابخانه مدرسه جزء جدایی‌ناپذیر فرآیند آموزش است» (تعاونی، ۱۳۸۴، ص ۳۵). در این صورت است که می‌توانیم بگویم فرهنگ کتابخوانی در سطح جامعه رشد چشمگیری داشته است. اگرچه امروزه وزارت آموزش و پرورش تلاش می‌کند با اجرای

بی‌نوشت‌ها:

1 manoochehr_alipoor@yahoo.com

2 ketab.roshd.ir

مآخذ:

۱. تعاونی، شیرین (۱۳۸۴). استانداردسازی کتابخانه‌های مدارس، رهنمودهای ایفلا و یونسکو، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
۲. نشاط، نرگس؛ حری، عباس (۱۳۸۳). کتابخانه آموزشی در مدرسه کتابخانه‌مدار، تهران: شبکه کتاب.